

Grzegorz BYWALEC*

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w gospodarce Indii

Streszczenie: W historii niepodległych Indii wyróżnia się dwa okresy: lata 1947–1990 oraz 1991–2018. Do 1990 r. gospodarka indyjska była bardzo scentralizowana i autarkiczna. Realizacja takiej polityki nie przynosiła dobrych efektów. Tempo wzrostu PKB kształtowało się w tym okresie na poziomie 3–4% i należało do najniższych w Azji. W 1991 r. przeprowadzono wielkie reformy polegające na liberalizacji oraz deregulacji gospodarki. Od tego czasu notuje się wysokie tempo wzrostu gospodarczego, w latach 1991–2018 wyższą stopę wzrostu PKB wśród największych gospodarek świata osiągała tylko gospodarka chińska. Na początku drugiej dekady lat bieżącego stulecia gospodarka indyjska mierzona wielkością PKB (wg PPP) jest trzecią na świecie – po Chinach i USA.

Jednym z najważniejszych czynników szybkiego rozwoju i modernizacji gospodarki Indii jest napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), szczególnie po 2000 roku. Indie stały się trzecim w Azji krajem pod względem napływu BIZ – po Chinach i Singapurze. Co roku 4–8% ogółu indyjskich nakładów na środki trwałe pochodzi od zagranicznych inwestorów. W 2017 roku 1,2% skumulowanego zasobu BIZ w skali świata znajdowało się w Indiach. Są one lokalizowane w najbardziej nowoczesnych sektorach usług oraz przemyśle. Głównymi inwestorami w Indiach są przedsiębiorstwa z wysoko rozwiniętych krajów świata. Rząd Indii bardzo aktywnie wspiera napływ bezpośrednich inwestycji.

Słowa kluczowe: Indie, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rozwój gospodarczy, polityka gospodarcza, reformy gospodarcze i polityczne

Kody klasyfikacji JEL: N15, O11, O53, P52

Artykuł nadesłany 25 lutego 2019 r., zaakceptowany 17 kwietnia 2019 r.

* Katedra Studiów Azjatyckich, Uniwersytet Łódzki; e-mail: gbywalec@02.pl

Wprowadzenie

W artykule zaprezentowano wyniki analizy bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) napływających do Indii wraz z próbą określenia ich determinant oraz wpływu na przemiany gospodarcze w tym kraju. W celu obiektywizacji oraz relatywizacji uzyskanych wyników odniesiono je do największych gospodarek Azji Południowej i Wschodniej, a więc regionu o najwyższej dynamice gospodarczej na świecie.

O bezpośrednich inwestycjach zagranicznych w Indiach można mówić po roku 1991, czyli wdrożeniu wielkich reform gospodarki i państwa indyjskiego. W latach 90. XX wieku ich skala była jednak bardzo mała. Dopiero po 2000 roku obserwuje się znaczący napływ obcego kapitału na obszar Indii i BIZ zaczynają odgrywać coraz istotniejszą rolę w modernizacji indyjskiej gospodarki.

Przesłanki i kształt modelu gospodarczego Indii – rys historyczny

Data narodzin Indii, wcześniej nigdy nieistniejącego państwa o tej nazwie, jest 15 sierpnia 1947 roku. W skład Indii weszły prowincje bezpośrednio administrowane przez Brytyjczyków oraz ok. 560 księstw pośrednio zarządzanych przez władze kolonialne.

Najważniejszym zadaniem państwa w pierwszych latach niepodległości stało się scalenie bardzo zróżnicowanych organizmów gospodarczych prowincji kolonialnych oraz księstw i skonstruowanie spójnego modelu gospodarki, a następnie zapoczątkowanie jego wdrażania. Konstrukcję modelu indyjskiej gospodarki oparto na: teorii J.M. Keynesa, teorii ekonomii rozwoju, programach brytyjskiej Partii Pracy, a także doświadczeniach amerykańskiego New Dealu F.D. Roosevelta oraz radzieckiego planowania i industrializacji z lat 30. XX wieku. W świetle tych przesłanek gospodarka indyjska miała być gospodarką mieszaną (*dual-economy, mixed economy*), łączącą gospodarkę wolnorynkową z rozbudowanym sektorem publicznym i dużymi kompetencjami regulacyjnymi państwa, szczególnie w przemyśle. Podstawowym narzędziem polityki gospodarczej państwa uczyniono pięcioletnie plany gospodarcze. W tym celu powołano w 1950 roku Komisję Planowania, na czele której stał z urzędu premier rządu federalnego, a bezpośrednio pracami planistycznymi kierował wiceprzewodniczący¹. Za wprowadzeniem obligatoryjnego planowania gospodarczego optował przede wszystkim Jawaharlal Nehru, do 1964 roku premier rządu indyjskiego. Sądził, że da się połączyć centralne planowanie

¹ W 2014 roku rząd Narendry Modiego rozwiązał Komisję Planowania, a w jej miejsce powołano z dniem 1 stycznia 2015 r. nową instytucję pod nazwą Krajowy Urząd ds. Przekształceń Indii (*National Institution for Transforming India – NITI Aayog*). Nie ma ona już charakteru urzędu centralnego, lecz bardziej przypomina think-tank pomagający rządowi w formułowaniu celów polityki gospodarczej i społecznej oraz sposobów i narzędzi ich realizacji. Na jego czele stoi premier rządu federalnego.

i zarządzanie w gospodarce z demokratycznym ustrojem państwa². Model ten został nazwany „indyjskim socjalizmem” albo „nehruizmem”.

Gospodarka Indii miała być samowystarczalna (*self-sufficient economy*), czyli opierać się na własnych zasobach kapitałowych – materialnych oraz ludzkich i tym samym niezależna od zewnętrznego otoczenia, zarówno bliższego jak i dalszego, w obu przypadkach niesprzyjającego. Bliższe otoczenie to m.in. wrogie i zarazem biedne państwa – Chiny i Pakistan – oraz zniszczone przez działania wojenne kraje Azji Południowo-Wschodniej. Z kolei otoczenie dalsze to przede wszystkim Wielka Brytania, a także Francja i Portugalia (posiadające wówczas kolonialne enklawy na subkontynencie), do których indyjskie elity żywiły ogromny żal za niemal trzechsetletnią grabież. Indusi obawiali się, że ewentualne otwarcie gospodarki dla kapitałów zachodnioeuropejskich mogłoby doprowadzić do ponownego jej uzależnienia, czyli ekonomicznej rekolonizacji kraju [Wolpert, 2010: 433].

Pierwszych trzech dziesięcioleci indyjskiej gospodarki nie można zaliczyć do udanych. Intensywna industrializacja, daleko posunięta etatyzacja i centralizacja zarządzania gospodarką oraz jej autarkizacja przy bardzo zacofanym, feudalnym rolnictwie (ok. 60% PKB) oraz wysokiej dynamice demograficznej sprawiły, że wzrost PKB był bardzo wolny i zawierał się w granicach 3–4% rocznie, a niekiedy (w połowie lat 60. i pod koniec lat 70. XX w.) następowały nawet jego bezwzględne spadki. W przeliczeniu na jednego mieszkańca przyrosty PKB kształtowały się na poziomie 1–2%. Szybko powiększał się obszar biedy, co wyrażało się stałym wzrostem liczby osób żyjących poniżej progu ubóstwa, w połowie lat 70. było to niemal 55% Indusów [Acharya i in., 2006: 136].

Powyższe statystyki dobitnie potwierdzają porównania międzynarodowe. Na przełomie lat 40. i 50. XX w. indyjska gospodarka była największą w Azji, jej udział w PKB tego kontynentu (57 krajów) wynosił w 1950 roku 22,6%. Następne dekady to systematyczny spadek udziału, aż do 12,1% w 1980 roku i dopiero od tej pory następuje niewielki wzrost – do 12,7% w 1990 roku i 14,2% w 2000 roku [*The World Economy*, 2006: 552–557, obliczenia własne]. Tak niekorzystne wyniki wskazują, że przyjęty w latach 40. i 50. model indyjskiej gospodarki był – pomimo teoretycznych zalet – niewłaściwy bądź źle realizowany. W tej sytuacji, aby przyspieszyć rozwój, konieczna była modyfikacja ustroju gospodarczego. W połowie 1991 roku Indie – znajdując się na granicy bankructwa finansowego – podjęły szybkie i gruntowne reformy gospodarcze. Znaczącą rolę w tych trudnych dla indyjskiej gospodarki chwilach odegrała pożyczka stabilizacyjna Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW) zabezpieczona indyjskim złotem. Pomoc MFW obwarowana została jednak zaleceniami podjęcia przez rząd indyjski gruntownych reform gospodarki i państwa w duchu przyjętego w latach 1989–1990 konsensusu waszyngtoń-

² „Nehru był – jak pisze jeden z jego biografów – socjalistą w ekonomii, ale demokratą w polityce” [Guha, 2014: 133].

skiego. Reformy polegały na daleko idącej liberalizacji i deregulacji gospodarki oraz jej otwarciu na rynki zagraniczne. Wpisywały się one w dokonujące się w latach 80. i 90. przemiany gospodarcze w wielu krajach Ameryki Łacińskiej, Azji Południowo-Wschodniej, a także w USA i Wielkiej Brytanii oraz – przede wszystkim – w ZSRR i Europie Wschodniej.

Głównymi elementami indyjskich reform i będącej ich efektem „nowej polityki ekonomicznej” były:

- 1) gruntowne ograniczenie nadmiernie rozwiniętego i zbiurokratyzowanego centralnego sterowania gospodarką oraz uprzywilejowania sektora państwowego,
- 2) rozwój i decentralizacja handlu zagranicznego, głównie poprzez zniesienie monopolu państwa w tej dziedzinie, a także radykalne redukcje ceł, licencji oraz innych restrykcji i dostosowywanie wymiany handlowej do standardów Światowej Organizacji Handlu,
- 3) prywatyzacja państwowych przedsiębiorstw, w tym szczególnie wysoce znacjonalizowanych w latach „indyjskiego socjalizmu” sektorów: bankowego, ubezpieczeniowego oraz przemysłowego,
- 4) dopuszczenie do inwestowania na obszarze Indii zagranicznych przedsiębiorstw oraz instytucji finansowych i to zarówno w formie bezpośrednich inwestycji, jak i inwestycji portfelowych,
- 5) powrót do aktywnej polityki pieniężnej wykorzystującej rynkowe instrumenty sterowania popytem i podażą pieniądza (stopy procentowe, operacje otwartego rynku, kursy walutowe itp.),
- 6) racjonalizacja polityki fiskalnej w wyniku przebudowy źródeł oraz struktury dochodów i wydatków publicznych, tj. m.in. ujednoczanie podatków (wprowadzanie VAT i upowszechnianie podatków CIT oraz PIT, redukcja wysokiego udziału ceł w dochodach państwa itp.),
- 7) decentralizacja ustroju terytorialnego państwa, tj. utworzenie w 1992 roku, na mocy poprawek do konstytucji (73 i 74), samorządowego, demokratycznego ustroju lokalnego – reformę tę uznaje się za największą decentralizację w historii świata.

Dynamika i zmiany strukturalne indyjskiej gospodarki po reformach z lat 1991–1992

W okresie 1992–2019, a więc po wdrożeniu „nowej polityki ekonomicznej” i utworzeniu demokratycznego samorządu lokalnego można wyróżnić pięć faz rozwoju indyjskiej gospodarki³. Są to:

³ Zaznaczyć trzeba, że indyjskie życie gospodarcze jest bardzo – jak w rzadko którym kraju – skorelowane ze zmianami politycznymi. Dlatego też sekwencje faz gospodarczych są podobne do cyklu przemian politycznych, czyli zależą od realizowanego programu dominującej w danym okresie jednej z dwóch głównych partii, tj. centrolewicowego Indyjskiego Kongresu Narodowego bądź prawicowo-nacjonalistycznej Indyjskiej Partii Ludowej.

1. Lata 1992/93–1996/97⁴; okres dominacji politycznej inicjatora reform tj. Indyjskiego Kongresu Narodowego (IKN – po wyborach parlamentarnych w 1991 roku). Przyrosty PKB są wysokie i progresywne – od 5 do 8%.
2. Lata 1997/98–2002/03; okres rządów koalicji partii opozycyjnych w stosunku do IKN z dominującą (po wyborach w latach 1996, 1998 i 1999) Indyjską Partią Ludową (BJP). Jego cechą jest zwolnienie reform i obniżenie tempa wzrostu gospodarczego do ok. 5 proc.
3. Lata 2003/04–2010/11; czas ponownych, samodzielnych rządów IKN (po wyborach w 2004 i 2009 roku). Następuje przyspieszenie reform gospodarczych wyrażające się m.in. szybkim rozwojem nowoczesnych usług, modernizacją przemysłu i szerokim otwarciem gospodarki na współpracę międzynarodową. Tempo wzrostu PKB kształtuje się na poziomie 9% i jest najwyższe w historii Indii.
4. Lata 2011/12–2013/14; ostatnie lata rządów IKN – objawy stagnacji i zahamowanie reform, co doprowadziło do obniżenia tempa wzrostu PKB do 4–5%.
5. Lata 2014/15–2018/19; okres rządu koalicji partii prawicowych wyraźnie zdominowanej przez BJP (po jej wysokim zwycięstwie wyborczym w 2014 roku). Następuje ponowne ożywienie gospodarcze i – na niespotykaną dotąd skalę – rozwój wymiany zagranicznej; PKB zwiększa się corocznie o 7–8%.

W tabeli 1 przedstawiono wskaźniki dynamiki wzrostu, a także udziału Indii w produkcie światowym brutto (PŚB) oraz na tle innych 10 największych gospodarek świata. Dynamika wzrostu PKB (wg PPP) w latach 2000–2017 była 1,8-krotnie wyższa niż średnia światowa. Spośród badanych gospodarek w pierwszych latach XXI w. Indie pod względem tempa wzrostu gospodarczego ustępowały tylko Chinom. Natomiast w stosunku do pozostałych dużych gospodarek, indyjski PKB przyrastał 2,5–2,8-krotnie szybciej. Indie szybko odrabiały historyczne opóźnienia.

Wysokie tempo wzrostu gospodarczego sprawiło, że Indie wyprzedziły pod względem wielkości PKB gospodarki europejskie. W odniesieniu do Francji i Wielkiej Brytanii miało to miejsce w latach 90., natomiast Niemcy zostały zdystansowane na początku XXI wieku. Pod koniec pierwszej dekady bieżącego stulecia za Indiami znalazła się też Japonia. Gospodarka Indii stała się trzecią gospodarką świata.

Szybkemu wzrostowi PKB Indii towarzyszyły duże zmiany w strukturze jego wytwarzania. W 1951 roku 57% PKB powstało w sektorze pierwszym, 15% – w drugim i 28% w sektorze trzecim. W następnych dekadach obniża się udział sektora pierwszego – do 33% PKB w roku 1991, wzrasta natomiast udział sektora drugiego – do 28% i sektora trzeciego – do 39% [Gedam,

⁴ W indyjskiej statystyce gospodarczej powszechne jest operowanie pojęciem „rok gospodarczy” rozpoczynający się 1 kwietnia i trwający do 31 marca roku następnego i zapisywany albo z półpauzą (np. 1991–1992), albo z ukośnikiem (np. 1991/1992). W niniejszym artykule stosujemy zapis drugi – z ukośnikiem.

1999: 98]. Po wdrożeniu reform w latach 1991–1992 i rozpoczęciu realizacji „nowej polityki ekonomicznej” następują dalsze zmiany strukturalne w indyjskiej gospodarce, co obrazują wskaźniki zestawione w tabeli 2.

**Tabela 1. Indie na tle największych gospodarek świata – wg PKB/PSN*
(\$ międzynarodowe, ceny stałe z 2011 r.)**

Kraj	Lata	Wskaźniki (w %)	2000	2004	2008	2012	2017
Świat		Wzrost	100,0	115,0	137,7	155,1	182,6
Chiny		Odsetek PŚB**	7,39	9,20	12,09	15,34	18,21
		Wzrost	100,0	143,2	225,3	322,2	454,2
USA		Odsetek PŚB	20,51	19,55	17,59	15,81	15,16
		Wzrost	100,0	109,7	118,1	119,6	136,1
Indie		Odsetek PŚB	4,15	4,57	5,20	6,21	7,39
		Wzrost	100,0	126,7	172,6	232,1	327,8
Japonia		Odsetek PŚB	6,79	6,16	5,33	4,73	4,24
		Wzrost	100,0	104,3	108,2	108,1	115,1
Niemcy		Odsetek PŚB	4,78	4,24	3,86	3,51	3,21
		Wzrost	100,0	102,2	111,4	114,0	123,7
Rosja		Odsetek PŚB	3,26	3,58	3,93	3,67	3,12
		Wzrost	100,0	126,6	166,4	174,9	176,6
Brazylia		Odsetek PŚB	3,14	3,06	3,06	3,09	2,54
		Wzrost	100,0	111,8	136,7	152,1	148,1
Indonezja		Odsetek PŚB	1,94	2,01	2,11	2,35	2,53
		Wzrost	100,0	119,2	149,8	187,5	240,1
Wielka Brytania		Odsetek PŚB	3,10	2,99	2,69	2,39	2,25
		Wzrost	100,0	111,1	119,6	120,0	134,0
Francja		Odsetek PŚB	3,36	3,12	2,78	2,50	2,22
		Wzrost	100,0	106,8	114,0	115,3	121,9
Meksyk		Odsetek PŚB	2,41	2,21	2,09	2,01	1,92
		Wzrost	100,0	105,3	119,1	129,1	140,3

* PSN – parytet siły nabywczej, ** PŚB – produkt światowy brutto

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie The World Bank [2018].

Z tabeli 2 wynika, że w całym okresie transformacji gospodarczej wyraźnie obniżył się udział sektora pierwszego i na początku drugiej dekady XXI wieku wyniósł on ok. 15%. Prawie niezmienny jest udział sektora drugiego, w którym powstaje ok. 25% indyjskiego produktu społecznego. Natomiast systematycznie wzrastał udział sektora trzeciego – usługowego, który pod koniec drugiej dekady wytwarzał ponad 60% PKB. To właśnie rozwój usług stał się, po reformach z lat 1991–1992, głównym nośnikiem modernizacji i lokomotywą wzrostu gospodarczego Indii, co uznaje się za osobliwość przemian w tym

kraju, w przeciwieństwie do Japonii, Chin czy Korei Południowej, gdzie rolę „lokomotywy rozwoju” pełnił przemysł.

Tabela 2. Struktura wytwarzania produktu krajowego netto Indii (NDP) w latach 1993–2016 (w %, ceny stałe)

Działy/sektory gospodarki	Lata	1992/1993	1999/2000	2004/2005	2009/2010	2015/2016
1. Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo		32,9	28,3	21,3	15,4	15,4
2. Kopalnictwo		2,1	2,1	2,0	1,9	3,1
3. Przemysł		14,9	14,5	13,1	13,6	17,8
4. Elektryczność, gaz i woda		1,3	1,4	1,3	1,6	2,1
5. Budownictwo		5,6	5,5	7,2	8,3	8,4
6. Handel, hotele i gastronomia		13,8	16,1	17,0	18,1	12,0
7. Transport, magazynowanie i łączność		5,4	6,7	9,7	10,1	7,1
8. Finanse, ubezpieczenia, obrót nieruchomościami, usługi biznesowe		11,5	12,9	13,6	17,2	21,9
9. Administracja, usługi społeczne, osobiste i inne		12,5	14,1	14,8	13,8	12,2
Sektor I (1)		32,9	26,7	21,3	15,4	15,4
Sektor II (2–5)		23,9	23,5	23,6	25,4	31,4
Sektor III (6–9)		43,2	49,8	55,1	59,2	53,2

Źródło: Bywalec [2010]; obliczenia własne na podstawie *Statistical Year Book India* [2013: tab. 3.6]; *Statistical Year Book India* [2018: tab. 3.4.]

W drugiej dekadzie tego stulecia obserwuje się natomiast zmianę proporcji wzrostu gospodarczego Indii. Następuje istotne przyspieszenie rozwoju sektora II (przemysł, budownictwo i pokrewne działy), w wyniku czego jego udział w tworzeniu indyjskiego PKB wzrósł z 25,4 do 31,4% w roku gospodarczym 2015/2016. Jest to w dużej mierze efektem przewartościowania polityki gospodarczej, polegającego na zwiększeniu nakładów na sektor przemysłowy i stymulacji jego szybszego rozwoju. Uznano, że opieranie wzrostu gospodarczego tylko na wysokiej dynamice sektora usług, i to nawet tych najbardziej nowoczesnych, nie jest właściwe, a długookresowo może nawet stanowić zagrożenie dla gospodarki i państwa. W sytuacji pogorszenia koniunktury na świecie lub jakiegoś dużego konfliktu – światowego lub regionalnego – jedną z pierwszych jego ofiar mogą stać się zlokalizowane w Indiach i działające na zasadzie offshoringu sektory usług, np. biznesowych, telekomunikacyjnych, informatycznych. Nadmierne więc preferowanie rozwoju usług to czynienie z indyjskiej gospodarki swoistej „gospodarki podwykonawów”, zdanych na łaskę zagranicznych zleceniodawców [Bywalec, 2015: 184]. Niektórym krytykom nadmiernej serwicyzacji – szczególnie z kręgów rządzącej od 2014 roku Indyjskiej Partii Ludowej – kojarzy się to wręcz z rekolonizacją Indii. Uznają oni, że gospodarka nieposiadająca dobrze rozwiniętego przemysłu, to gospodarka „kaleka” i bardzo uzależniona od zagranicy. W tej

sytuacji konieczne jest zintensyfikowanie rozwoju branż przemysłowych, czyli reindustrializacja Indii⁵. Od 2014 roku można mówić o tzw. drugiej fali reform gospodarczych w Indiach, których głównym elementem stała się właśnie reindustrializacja.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Indiach – przesłanki, czynniki, efekty

Znamienną cechą indyjskiej polityki gospodarczej w pierwszych latach niepodległości kraju była – jak wspomniano – duża autarkia. W ówczesnej Azji nie stanowiła ona jednak wyjątku, podobnie postępowały także Chiny oraz Indonezja. Za takim modelem gospodarczym optowała też tworząca się w latach 40. i 50. nowa subdyscyplina ekonomii, tj. ekonomia rozwoju, a szczególnie jeden z jej nurtów zwany teorią zależności (*dependency theory*). „Dependencyści” uznawali napływ zagranicznego kapitału, podobnie jak wymianę surowców na towary wysoko przetworzone z krajów rozwiniętych, za niekorzystny dla nowych, postkolonialnych gospodarek. Jakkolwiek ułatwiałyby one start do rozwoju, to jednak w dłuższym okresie prowadziłyby do ponownego uzależnienia od byłych kolonizatorów [Oziewicz, 1998: 108–109, 229].

Z biegiem lat zmieniał się jednak stosunek krajów rozwijających się do zagranicznych inwestycji kapitałowych. Przestano uważać je za „konia trojańskiego” byłych kolonizatorów i zaczęto traktować jako ważne źródło modernizacji gospodarek oraz podnoszenia ich międzynarodowej konkurencyjności [Michałowski, 2013: 142–143]. W Indiach pierwsze oznaki zmiany podejścia do zagranicznych inwestycji pojawiają się w drugiej połowie lat 80. minionego wieku, w okresie reform wprowadzanych przez rząd Rajiva Gandhiego. Relatywnie więcej miejsca zajmują już BIZ w „nowej polityce ekonomicznej” realizowanej po 1991 roku zarówno przez rząd IKN (Narashimy Rao – 1991–1996), jak i rząd BJP (Atala B. Vajpayee – 1999–2004), ale w wymiarze realnym są one jeszcze niskie. Pomimo oficjalnych deklaracji rządowych o otwieraniu gospodarki na zagraniczny kapitał inwestowanie w Indiach było nadal mało atrakcyjne. Indie z reguły przegrywały konkurencję o zagraniczny kapitał z większością krajów Azji Wschodniej i Południowej, w tym z nowymi, szybko rozwijającymi się gospodarkami jak wietnamska czy indonezyjska [Bedi, Kharbanka, 2014].

O szerokim otwarciu indyjskiej gospodarki na BIZ i znaczącej poprawie warunków inwestowania dla zagranicznego kapitału możemy mówić dopiero po 2004 roku, po powrocie do władzy IKN (rządy Manmohana Singha – 2004–2014), a szczególnie po 2014 roku, gdy władzę przejęła BJP (rząd Narendra Modiego).

⁵ Ważną rolę w realizacji polityki reindustrializacji odgrywa ogłoszony we wrześniu 2014 roku program rządowy „Make in India”. W ramach tego programu wyodrębniono m.in. 25 priorytetowych sektorów gospodarki, w których inwestowanie i produkcja są szczególnie promowane zarówno przez władze centralne, jak i stanowe.

Czynnikami sprzyjającymi napływowi bezpośrednich inwestycji zagranicznych do gospodarki indyjskiej po 1991 roku są:

1. Radykalna zmiana polityki państwa indyjskiego w stosunku do kapitału zagranicznego po 1991 roku wyrażająca się m.in. – jak wspomniano – otwarciem gospodarki na wymianę międzynarodową. Jej celem była chęć zmniejszenia ogromnej luki technologicznej pomiędzy gospodarką indyjską a gospodarkami wysoko rozwiniętymi, narosłej w warunkach autarkicznej polityki w poprzednich dziesięcioleciach. Jednym z najważniejszych elementów realizacji tego zadania było dopuszczenie zagranicznego kapitału do inwestowania w Indiach.
2. Duża podaż pracy, i to zarówno pracowników o niskich kwalifikacjach, jak i – przede wszystkim – kadr wysoko wykwalifikowanych, ludzi młodych, znających język angielski, których praca jest w dodatku dużo tańsza niż w krajach eksporterów kapitału. Jest to efekt stosunkowo dobrze funkcjonującego w całym okresie niepodległości Indii systemu szkolnictwa wyższego, szczególnie w dziedzinie nauk ścisłych⁶. Skutkiem tego są zmiany w systemach wartości, kulturze oraz etosie pracy młodszych generacji indyjskiego społeczeństwa, co prowadzi m.in. do stopniowej redukcji tak rozpowszechnionych wcześniej plag społecznych, jak biurokracja, korupcja czy konflikty religijno-etniczne, które mają przecież duży wpływ na decyzje zagranicznych inwestorów.
3. Obfity krajowy rynek surowców i półproduktów (kopalin, płodów rolnych) służących zarówno dla wytwarzania środków produkcji, artykułów konsumpcyjnych, jak i dla celów eksportowych. Są one ponadto znacznie tańsze niż w krajach inwestorów, co stwarza im możliwość realizacji nadzwyczajnych zysków. Te dwie grupy czynników produkcji – tj. duża podaż pracy oraz surowców – są szczególnie ważnymi argumentami dla tych przedsiębiorstw zagranicznych, które do tej pory odczuwały ich deficyt w swoim bliskim otoczeniu, lub były one droższe niż w innych, alternatywnych lokalizacjach.
4. Zacofanie techniczne, technologiczne oraz organizacyjne przedsiębiorstw indyjskich, i to we wszystkich niemal segmentach gospodarki, sprawia, że zagraniczne przedsiębiorstwa nie muszą ponosić – w celu uzyskania przewagi konkurencyjnej – wysokich nakładów inwestycyjnych (np. modernizacji aparatu wytwórczego, innowacji produktowych), a i tak osiągną znaczące zyski.
5. Ogromny i szybko rosnący indyjski rynek dóbr konsumpcyjnych, co jest bardzo istotne dla zagranicznych inwestorów poszukujących dużych

⁶ Na szczególną uwagę zasługuje rozwój kształcenia w zakresie przetwarzania danych. Pierwsze uczelnie kształcące informatyków powstały już na początku lat 50. ubiegłego wieku (z inicjatywy J. Nehru). Indyjscy informatycy zaliczani są do światowej czołówki. Ma to duże znaczenie dla rozwoju tych dziedzin gospodarki i życia społecznego, których dobre funkcjonowanie wymaga umiejętności tworzenia i wykorzystania wysoko specjalistycznych narzędzi oraz metod przetwarzania informacji.

- i perspektywicznych rynków zbytu swoich towarów. Liberalizacyjne i deregulacyjne reformy gospodarki stymulują m.in. rozwój prywatnej przedsiębiorczości i zatrudnienia, co z kolei zwiększa dochody ludności, a te przekładają się na popyt konsumpcyjny. Dynamicznie powiększa się indyjska klasa średnia, której wielkość szacuje się na 400 mln osób i to przeważnie ludzi młodych, zorientowanych na zachodnie wzorce konsumpcji. Szybko podnosi się poziom wykształcenia społeczeństwa i to zarówno na poziomie edukacji elementarnej, jak i uniwersyteckiej. Znacząco zmniejsza się sfera ubóstwa. Indyjski rynek konsumpcyjny jest – po chińskim – największym i najdynamiczniej rosnącym na świecie.
6. Perspektywy ekspansji eksportowej zagranicznych inwestorów, czyli poszerzenie swoich rynków zbytu. Inwestorzy ci, poprzez podejmowanie w Indiach działalności gospodarczej i rozwój produkcji, zwiększają możliwości sprzedaży swoich towarów – z reguły tańszych niż wytwarzane w krajach macierzystych (np. w Europie czy USA) – na nowych, dużych i do tej pory trudno dostępnych rynkach Azji Południowej i Wschodniej.
 7. Wysoka od ćwierćwiecza stopa wzrostu gospodarczego w wyniku konsekwentnej realizacji reform ekonomicznych. Systematycznie poprawia się funkcjonowanie systemu bankowego oraz rynku kapitałowego. Ustrój polityczny Indii jest stabilny, demokratyczny i zdecentralizowany. Reformy w sądownictwie po 2000 roku znacznie usprawiły jego funkcjonowanie. Porządkowane jest po okresie „indyjskiego socjalizmu” prawo pracy, m.in. ograniczane są nadmierne uprawnienia pracownicze oraz rola związków zawodowych. Systematycznie upraszczany jest system podatkowy; w 2005 roku wprowadzono podatek VAT zastępujący dotychczasowe bardzo zróżnicowane regionalnie podatki od sprzedaży. Ponadto Indie należą do najważniejszych organizacji politycznych i gospodarczych świata (m.in. WTO, UNCTAD, MFW, Banku Światowego) i aktywnie uczestniczą w ich działalności. Wszystko to, razem wzięwszy, obniża ryzyko finansowe, polityczne i prawne inwestowania w tym kraju.
 8. Tworzenie klimatu politycznego sprzyjającego inwestycjom zagranicznym poprzez ich aktywne wspomaganie ze strony państwa i władz stanowych. Przejawia się to m.in. w stanowieniu prawa korzystnego dla inwestycji zagranicznych, ulgach podatkowych, gwarancjach własności, ułatwieniach administracyjnych przy rozpoczynaniu działalności, zakładaniu specjalnych stref ekonomicznych, zwolnieniach od ceł importowych, ułatwianiu eksportu towarów, rozbudowie infrastruktury techniczno-ekonomicznej itp.⁷. Ważne jest również przyjazne nastawienie do zagranicznych przedsiębiorstw ze strony społeczności lokalnych. To szerokie otwieranie się

⁷ Główną indyjską instytucją rządową koordynującą politykę zagranicznych inwestycji był od 1990 roku Urząd Promocji Inwestycji Zagranicznych (*Foreign Investment Promotion Board – FIPB*). W maju 2017 roku, w ramach liberalizacji i deregulacji polityki w zakresie inwestycji zagranicznych, urząd ten został zlikwidowany. Sprawy inwestycji zagranicznych przekazano w kompetencje ministerstw, rządów stanowych, a także samorządów terytorialnych.

Indii na inwestycje zagraniczne i tworzenie dla nich różnorodnych zachęt obserwuje się po 2014 roku, a więc po objęciu steru rządu federalnego przez Narendrę Modiego. Szczególnie dotyczy to północno-środkowych, bardzo zaniedbanych obszarów Indii (stanów: Uttar, Bihar, Madhya, Jharkhand, Chhattisgarh), gdzie napływ zagranicznego kapitału istotnie pobudzałby ich rozwój i przyczyniał się do zmniejszania przestrzennych dysproporcji gospodarczych.

9. Zwiększenie samodzielności gospodarczej stanów oraz władz lokalnych po reformie decentralizacyjnej z lat 1991–1992, czyli utworzeniu demokratycznego samorządu lokalnego. Reforma ta stworzyła możliwości nawiązywania kontaktów przez władze lokalne z zagranicznymi instytucjami gospodarczymi, w tym m.in. w zakresie działalności inwestorskiej. Wzorcowym przykładem takich działań jest stan Gujarat po roku 2000, który na skutek dużej aktywności zagranicznej jego władz (kierowanych wtedy przez Narendrę Modiego, od 2014 roku premiera rządu federalnego) stał się jednym z najszybciej rozwijających się regionów Indii [Bywalec, 2018: 39–92].
10. Bogate dziedzictwo kulturowe – długa i burzliwa historia subkontynentu, która pozostawiła po sobie wspaniałe zabytki materialne, jak również zachowała się w obyczajach, stylu życia i wartościach duchowych jego mieszkańców. Stwarza to, jak rzadko gdziekolwiek indziej na świecie, szansę łączenia – jak pisał Octavio Paz [1997: 66] – „najnowocześniejszej nowoczesności... z archaicznością pamiętającą całe tysiąclecie”⁸.
Do podstawowych korzyści, jakie odnosi indyjska gospodarka z napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, należy zaliczyć:
 1. Wzrost podaży nowych dóbr – przemysłowych oraz konsumpcyjnych, których dotychczas nie było na indyjskim rynku, lub występowały w niedostatecznej ilości, i to z reguły produktów o wyższych walorach techniczno-użytkowych niż już istniejące. Efektem tego jest unowocześnianie się zarówno produkcji, jak i konsumpcji, rozwój innowacji oraz przedsiębiorczości w obu tych sferach gospodarki.
 2. Zastępowanie i rozszerzanie asortymentu dóbr dotychczas sprowadzanych z zagranicy przez podjęcie ich produkcji w przedsiębiorstwach zagranicznych zlokalizowanych na terenie kraju, a więc substytucja importu przez rodzimą produkcję. Takie rozwiązanie stwarza również możliwość reeksportu części produkcji przedsiębiorstw zagranicznych, co jest korzystne zarówno dla inwestorów zagranicznych, jak i rodzimego przemysłu, gdyż pozytywnie wpływa m.in. na bilans handlowy kraju.
 3. Finansowanie rozwoju gospodarczego bez angażowania krajowych środków publicznych. Na ogół BIZ nie wymagają zaangażowania środków budżetowych państwa/jednostek terytorialnych i nie tylko nie zwiększają

⁸ Octavio Paz – meksykański pisarz, laureat Nagrody Nobla w 1990 roku, ambasador Meksyku w Indiach w latach 1962–1968.

ich zadłużenia zagranicznego, ale – w dodatku – przyczyniają się do wzrostu krajowych/lokalnych dochodów, np. z tytułu sprzedaży i/lub dzierżawy inwestorom zagranicznym niektórych składników majątkowych (np. nieruchomości gruntowych czy budynków). Ponadto uwzględnić należy wpływ z podatków bezpośrednich od przedsiębiorstw zagranicznych (CIT), podatków od dochodów ich pracowników (PIT), podatków od sprzedaży produktów (VAT i akcyza).

4. Zwiększanie zatrudnienia w nowo powstałych przedsiębiorstwach z udziałem kapitału zagranicznego, a także w ich lokalnym otoczeniu (np. w usługach transportowych, socjalnych, infrastrukturze technicznej, edukacji zawodowej). Prowadzi to m.in. do zmniejszenia bezrobocia oraz wzrostu dochodów społeczności mieszkających w pobliżu miejsc lokalizacji BIZ i poprawy ich warunków życia.
5. Przenikanie stosowanych w przedsiębiorstwach zagranicznych nowych technologii, technik menedżerskich, a także standardów pracy do indyjskich instytucji gospodarczych (kooperantów, dostawców, odbiorców towarów itp.), i w ten sposób przyczynianie się do ich unowocześnienia. Efektem tego jest, oprócz wzrostu produkcji, podnoszenie kwalifikacji indyjskich pracowników, a szerzej – wartości rodzimego kapitału ludzkiego. BIZ przyspieszają restrukturyzację przedsiębiorstw i branż oraz aktywizują działalność samorządów lokalnych.
6. Poprawę sytuacji ekologicznej w regionach inwestycji zagranicznych. Koncesje na działalność gospodarczą winny uzyskiwać tylko takie podmioty zewnętrzne, które stosują technologie bardziej przyjazne dla środowiska niż firmy krajowe.

Reasumując i uogólniając powyższe argumenty, rozwój sektora BIZ w Indiach powoduje:

- przyspieszenie prywatyzacji oraz restrukturyzacji gospodarki,
- stały napływ wiedzy i umiejętności wytwórczych do indyjskiej gospodarki, za czym idzie jej modernizacja technologiczno-organizacyjna oraz wzrost wydajności pracy,
- wystąpienie korzystnych efektów fiskalnych w skali kraju, a także – poprzez zastępowanie kapitału krajowego przez zagraniczny (BIZ jako źródło finansowania zewnętrznego) – obniżenie ceny tego pierwszego (stóp procentowych) i tym samym zwiększanie inwestycji krajowych,
- podnoszenie konkurencyjności oraz stopnia umiędzynarodowienia indyjskiej gospodarki poprzez zwiększanie jej wymiany kapitałowej oraz towarowej z zagranicą i tym samym włączanie w globalny podział pracy,
- stymulowanie rozwoju gospodarczego kraju i poprawy warunków życia dużej części społeczeństwa, szczególnie w regionach przyjmujących inwestycje zagraniczne.

Dynamika bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Indiach

Jak wspomniano, o bezpośrednich inwestycjach zagranicznych w Indiach możemy mówić dopiero po 1991 roku, a więc po rozpoczęciu gruntownych reform gospodarki i państwa. Wcześniej, czyli w pierwszych latach 80. ubiegłego wieku, napływ BIZ do Indii był wręcz śladowy i nie przekraczały one w skali poszczególnych lat 100 mln USD. Sytuacja nieco się poprawiła w drugiej połowie tej dekady (przed rokiem 1991), a więc w okresie pierwszych, umiarkowanych reform liberalizacyjnych rządu R. Gandhiego, kiedy zagraniczne przedsiębiorstwa inwestowały w Indiach już po 100–250 mln USD rocznie. Otwarcie indyjskiej gospodarki na współpracę międzynarodową po reformach z 1991 roku spowodowało zwiększenie napływu BIZ. W latach 1992–1995 kształtowały się one na poziomie 300–600 mln USD, w drugiej połowie lat 90. przekroczyły 2 mld USD, a pod koniec dekady było to już ponad 3,5 mld USD [Burange, Yamini, 2011: 42–43].

Po 2004 roku następuje bardzo szybki napływ BIZ do indyjskiej gospodarki. Jest to w głównej mierze efektem przyspieszenia realizacji „nowej polityki ekonomicznej” przez rząd M. Singha. Pod koniec pierwszego dziesięciolecia bieżącego wieku Indie znalazły się na trzecim miejscu w świecie (po Chinach i USA) pod względem atrakcyjności inwestycyjnej dla przedsiębiorstw zagranicznych [Dymitrow, 2012]. Wyrazem tego jest m.in. stopniowe wdrażanie tzw. zasady negatywnej listy, umożliwiającej inwestowanie we wszystkich sektorach, w których przepisy tego wyraźnie nie zakazują (jedynie z wyłączeniem przemysłu nuklearnego, niektórych branż handlu detalicznego, obrotu nieruchomościami oraz gier losowych i zakładów sportowych, przemysłu tytoniowego). Pozostały jeszcze, ale w niewielkich rozmiarach, ograniczenia udziału zagranicznego kapitału w tzw. sektorach o niewielkiej skali produkcji. W niektórych innych dziedzinach, stosownie do ich specyfiki, określono jedynie pewne minimalne warunki, jakie muszą spełniać podejmujący działalność zagraniczni inwestorzy. Wielkim impulsem dla rozwoju inwestycji zagranicznych w Indiach stało się, wzorowane na wcześniejszych doświadczeniach Chin, tworzenie specjalnych stref ekonomicznych (SSE), na co decydujący wpływ miały dwie ustawy – *Special Economic Zone Act* (2005) oraz *Special Economic Zone Rules* (2006). W strefach tych lokowano większość zagranicznych inwestycji. Znacząco przyczyniły się one m.in. do rozwoju eksportu. Jeżeli w roku 2004/2005 eksport z tych stref stanowił niespełna 5 proc. całego wywozu towarów z obszaru Indii, to w roku 2009/2010 było to już 26% [Datt, Mahajan, 2014: 822]⁹.

W tabeli 3 zestawiono wielkości napływu bezpośrednich inwestycji do Indii po 2000 roku. Dla uzmysłwienia skali oraz dynamiki indyjskich inwestycji porównano je z globalną – dla całego świata – wielkością przepływów BIZ.

⁹ Protoplastą SSE były założone w latach 60. ubiegłego wieku tzw. strefy przetwórstwa eksportowego (*Export Processing Zones*). Efekty ich działalności były jednak nikłe i po 2000 roku przekształciły się one w specjalne strefy ekonomiczne.

Analizując zawarte w tabeli 3 wartości BIZ w okresie 18 lat – zarówno w skali światowej, jak i lokowanych w Indiach – stwierdzamy, że ulegają one w poszczególnych latach znaczącym wahaniom, a więc nie układają się w jakiś liniowy trend, dający się łatwo wyrazić przy pomocy matematycznej funkcji. Po latach wysokich przepływów BIZ następują ich znaczące spadki, a następnie znów wysokie przyrosty. Nietrudno dostrzec, że – abstrahując od jakichś szczególnych branżowych i lokalnych przyczyn – dzieje się to generalnie za sprawą wahań światowej koniunktury gospodarczej. Jak wynika z tabeli 3, w pierwszych latach bieżącego stulecia (do 2003 roku) obserwuje się spadki przepływów BIZ, co jest efektem światowej recesji gospodarczej na przełomie stuleci. W latach 2004–2007 następuje w skali świata wyraźne ożywienie koniunktury i w jego konsekwencji w 2007 roku BIZ osiągają najwyższe wartości w historii gospodarki światowej. Z kolei w latach 2007–2009, a więc w okresie globalnego kryzysu gospodarczego, bezpośrednie inwestycje zagraniczne istotnie się obniżają. Poprawa koniunktury gospodarczej po 2010 roku sprawia, że ponownie następuje wzrost BIZ i w latach 2011–2017 (z wyjątkiem lat 2014 i 2017) ich roczne strumienie utrzymują się na poziomie 2,1–2,4 bln USD.

Tabela 3. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Indiach na tle świata

Napływ BIZ, ceny bieżące							
Lata	Świat mld USD	w tym: do Indii		Lata	Świat mld USD	w tym: do Indii	
		mld USD	%			mld USD	%
2000	1461	3,584	0,25	2009	1373	35,581	2,59
2001	796	5,128	0,64	2010	1864	27,397	1,47
2002	744	5,209	0,70	2011	2290	36,499	1,59
2003	716	3,682	0,51	2012	2119	23,996	1,13
2004	1015	5,429	0,53	2013	2137	28,153	1,32
2005	1546	7,269	0,47	2014	1861	34,577	1,86
2006	2160	20,029	0,93	2015	2411	44,009	1,83
2007	3111	25,228	0,81	2016	2458	44,459	1,81
2008	2460	43,406	1,77	2017	1950	39,966	2,05

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie *The World Bank* [2018].

Zmienna koniunktura gospodarcza na świecie ma również wpływ – jak widać w tabeli 3 – na kształtowanie się strumieni BIZ napływających do Indii. Względne zmiany są podobne, przesunięta jest jedynie ich sekwencja czasowa, czyli wzrosty lub spadki BIZ w Indiach są opóźnione o 1–2 lata w stosunku do zmian ogólnoswiatowych. Z porównania zmian napływu BIZ do Indii po 2000 roku z tempem wzrostu gospodarczego tego kraju wynika, że najwyższe przyrosty PKB miały miejsce wówczas, gdy rekordowe były też napływy BIZ, tj. w latach 2006–2009. Podobnie działo się w drugiej dekadzie lat bieżącego wieku.

Porównując dynamikę napływu BIZ na obszar Indii z dynamiką ich globalnych (światowych) wartości, można dostrzec, że – jak wskazuje tabela 3 – ta pierwsza jest znacznie wyższa. Efektem tego jest niemal systematycznie rosnący w skali światowej udział Indii w absorpcji bezpośrednich inwestycji zagranicznych. W 2000 roku wskaźnik ten wynosił 0,25%, a w połowie drugiej dekady zbliżył się do 2,0% (w 2009 roku było to prawie 2,6%). Waga tego wskaźnika i jego dynamiki jest tym wyższa, że Indie znajdują się w bliskim sąsiedztwie innych dużych gospodarek, również aktywnie zabiegających o inwestycje zagraniczne i będących największym na świecie (po Unii Europejskiej oraz USA) obszarem ich lokowania (Chiny i kraje Azji Południowo-Wschodniej).

Jedną z podstawowych miar roli BIZ w gospodarce kraju jest stosunek ich napływu netto do PKB (BIZ/PKB). W tabeli 4 zestawiono te wskaźniki dla Indii i odniesiono je do średnich dla całego świata, a także sześciu największych gospodarek Azji Południowej oraz Wschodniej, a oprócz tego gospodarek Singapuru i Hongkongu – bardzo nietypowych, będących czymś w rodzaju specjalnych stref zagranicznego inwestowania (swoistych platform eksportowych)¹⁰.

Z tabeli 4 wynika, że relacja wartości napływających do Indii BIZ do PKB tego kraju jest w badanym okresie dość zmienna. W pierwszych latach bieżącego wieku kształtuje się ona na poziomie 1%, a następnie wyraźnie przeżywa 2%, by w drugiej dekadzie, a zwłaszcza w latach 2016–2017 spaść znów poniżej 2%. W pozostałych badanych krajach sytuacja jest zróżnicowana. W dwóch najbardziej rozwiniętych krajach Azji Południowej i Wschodniej (wyłączywszy Singapur), tj. w Korei Południowej, a zwłaszcza Japonii, wskaźniki BIZ/PKB są bardzo niskie – poniżej 1,2%. W odniesieniu do tych krajów można mówić o przynajmniej względnym nasyceniu się ich gospodarek inwestycjami zagranicznymi. Podobnie jest w Chinach, aczkolwiek wskaźniki BIZ/PKB są w tym kraju wyższe niż w Japonii oraz Korei Południowej. Gospodarka chińska po trzech dekadach dużej absorpcji BIZ i wysokiego tempa wzrostu PKB również nasycy się kapitałem zagranicznym i zastępuje go własnym. Zagraniczne inwestycje w Chinach, Japonii czy Korei stają się już mniej opłacalne, gdyż z uwagi na dużą konkurencję rodzimych oraz wcześniej powstałych firm zagranicznych, coraz trudniej jest je tam lokować.

Po 2005 roku wyraźnie zwiększył się udział bezpośrednich inwestycji zagranicznych w nakładach brutto na środki trwałe. Kształtował się on – w zależności od rozmiarów BIZ w poszczególnych latach, a także wielkości PKB i struktury jego podziału – na poziomie 4–8% [Kumar, 2017: 917]. Potwierdza to tezę o pobudzaniu przez kapitał zagraniczny indyjskich inwestycji.

¹⁰ Hongkong, będąc od 1997 roku częścią Chińskiej Republiki Ludowej, ma jednak status Specjalnego Regionu Administracyjnego (*Hong Kong Special Administrative Region*) i cechuje się dużą samodzielnością gospodarczą. Z tego względu figuruje w światowych statystykach jako samodzielny podmiot gospodarczy. Jest to wyraz doktryny „jeden kraj – dwa systemy” przyjętej w umowie pomiędzy Wielką Brytanią a ChRL po zakończeniu dzierżawy Hongkongu przez Brytyjczyków. Obowiązuje ona przez 50 lat, tj. do 2047 roku.

Ale – podkreślmy – zjawiska takie możemy obserwować tylko w niektórych branżach czy regionach. Natomiast w odniesieniu do całej indyjskiej gospodarki ta skala zagranicznych inwestycji, pomimo ich wysokiej dynamiki, nie ma jeszcze istotnego wpływu na jej wzrost, chociaż – jak dowodzą niektóre analizy ekonometryczne – występuje pomiędzy nim korelacja¹¹.

Tabela 4. Stosunek napływu netto bezpośrednich inwestycji zagranicznych do produktu krajowego brutto (BIZ/PKB) w największych gospodarkach Azji Południowej i Wschodniej (USD, ceny bieżące, w %)

Lata	Chiny	Indie	Japonia	Indonezja	Korea Płd.	Tajlandia	Malezja	Singapur	Hongkong
2000	3,48	0,78	0,22	-2,60	2,05	2,66	4,04	16,19	41,06
2001	3,51	1,07	0,11	-1,86	1,22	4,21	0,60	19,05	18,47
2002	3,61	1,03	0,28	0,07	0,90	2,49	3,17	6,70	4,05
2003	3,49	0,61	0,20	-0,25	1,03	3,44	2,91	17,60	11,51
2004	3,48	0,78	0,16	0,74	1,74	3,39	3,51	21,36	13,13
2005	4,55	0,90	0,12	2,92	1,52	4,34	2,73	14,20	22,56
2006	4,51	2,18	-0,05	1,35	0,91	4,02	4,73	24,98	23,20
2007	3,40	2,10	0,48	1,60	0,79	3,29	4,69	26,52	29,36
2008	3,73	3,66	0,49	1,83	1,12	2,94	3,28	6,35	30,57

¹¹ Według obliczeń T. Mohanasundarama i P. Karthikeyana [2015] – współczynnik korelacji Pearsona pomiędzy wielkością napływu BIZ do Indii a wielkością indyjskiego PKB w latach 2000/2001–2014/2015 wyniósł 0,682, co wskazuje na dość wysoką zależność pomiędzy badanymi wielkościami. Jednak – jak twierdzą autorzy – badanie relacji BIZ-PKB jest bardzo trudne z uwagi na specyficzną naturę obu zmiennych i na ogół pośrednie powiązania między nimi. Ponadto mamy tu do czynienia z dużą skalą zjawisk i procesów jakościowych, które można opisać, ale nie sposób pomierzyć i wyrazić w postaci wskaźników ilościowych. Podobne wyniki, tzn. pozytywny wpływ BIZ na wzrost PKB oraz handlu zagranicznego Indii w okresie 2000–2017 wykazują również badania Nithyashreea i Madhavana [2019]. Badania Yanga [2018] potwierdzają generalnie, że napływ BIZ do Indii przyspiesza wzrost gospodarczy kraju, ale relacje te są różne w poszczególnych latach okresu 1991–2017. Ogólniej ujmując, istnieją poglądy, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne silniej oddziałują na wzrost gospodarczy w krajach małych niż dużych. Na kanwie swoich badań autor stwierdza m.in., że siła tego oddziaływania jest większa w okresach krótkich niż długich. Mogą nawet wystąpić paradoksy, że np. w pewnym okresie wpływ BIZ na tempo wzrostu PKB może być pozytywny, ale kiedy indziej (np. w dłuższym czasie) spowalniać go. Nietrudno wyobrazić sobie sytuację, że BIZ będą oddziaływać na gospodarkę (bądź jej niektóre segmenty) bardzo negatywnie, tzn. będą hamować wzrost i opóźniać jej modernizację. Nie ma żelaznych reguł w tej dziedzinie, wiele zależy bowiem od specyfiki gospodarczej kraju, okresu objętego badaniem, otoczenia, struktury BIZ, sytuacji politycznej itp. Na marginesie tej kwestii (BIZ a wzrost gospodarczy) rysuje się refleksja, że należy bardzo ostrożnie posługiwać się modelowaniem ekonometrycznym w badaniu relacji BIZ-PKB. Każda taka analiza powinna być poprzedzona wnikliwym studium merytorycznym nad gospodarkami krajów importerów, jak i eksporterów BIZ, a także samymi BIZ (ich wielkością, strukturą, nowoczesnością, miejscem lokalizacji itp.). Chodzi przede wszystkim o to, aby wyraźnie odróżnić i jednoznacznie zinterpretować, czy wyliczone parametry mierzą faktyczną współzależność (korelację) pomiędzy BIZ a wzrostem gospodarczym, czy też może wyrażają tylko koincydencję, tzn., że np. wzrastają BIZ i rośnie PKB, ale w istocie między tymi zmianami nie ma związku przyczynowo-skutkowego.

Lata	Chiny	Indie	Japonia	Indonezja	Korea Płd.	Tajlandia	Malezja	Singapur	Hongkong
2009	2,57	2,69	0,23	0,90	1,00	2,28	0,06	12,38	25,36
2010	4,00	1,65	0,13	2,03	0,87	4,32	4,27	23,30	36,18
2011	3,70	2,00	-0,01	2,30	0,81	0,67	5,07	17,81	38,68
2012	2,82	1,31	0,01	2,31	0,78	3,25	2,83	19,33	28,51
2013	3,03	1,52	0,21	2,55	0,98	3,79	3,49	21,18	27,88
2014	2,56	1,70	0,41	2,82	0,66	1,22	3,14	22,32	44,55
2015	2,19	2,11	0,12	2,30	0,30	2,24	3,32	23,22	58,52
2016	1,56	1,96	0,80	0,49	0,86	0,68	4,54	23,97	41,53
2017	1,38	1,54	0,39	2,11	1,11	1,77	3,02	19,65	35,85

Źródło: opracowanie własne na podstawie *The World Bank* [2018].

Inną ważną miarą skali oraz znaczenia BIZ w gospodarce narodowej jest ich skumulowana wartość w określonym momencie (np. na koniec roku) i jej udział w światowym wolumenie inwestycji zagranicznych. W tabeli 5 zestawiono takie dane dla Indii oraz największych gospodarek Azji Południowej i Wschodniej.

Tabela 5. Skumulowany zasób bezpośrednich inwestycji zagranicznych w największych gospodarkach Azji Południowej i Wschodniej, ceny bieżące

Kraj	Wskaźniki	2000	2010	2017	2017/2000 w %
Świat	Ogółem (mld USD)	7 380,4	20 279,4	31 524,4	427,1
Chiny	Ogółem (mld USD)	193,3	587,8	1490,9	771,3
	w % BIZ świata	2,61	2,90	4,73	–
Indie	Ogółem (mld USD)	16,3	205,6	377,7	2317,2
	w % BIZ świata	0,22	1,01	1,20	–
Japonia	Ogółem (mld USD)	50,3	214,9	207,5	412,5
	w % BIZ świata	0,67	1,06	0,66	–
Indonezja	Ogółem (mld USD)	25,1	160,7	248,5	990,0
	w % BIZ świata	0,34	0,79	0,79	–
Korea Płd.	Ogółem (mld USD)	43,7	135,5	230,6	527,7
	w % BIZ świata	0,59	0,67	0,73	–
Tajlandia	Ogółem (mld USD)	30,9	139,3	219,4	710,0
	w % BIZ świata	0,42	0,69	0,70	–
Malezja	Ogółem (mld USD)	52,7	101,6	139,5	264,7
	w % BIZ świata	0,71	0,50	0,44	–
Wietnam	Ogółem (mld USD)	14,7	57,0	129,5	881,0
	w % BIZ świata	0,20	0,28	0,41	–
Singapur	Ogółem (mld USD)	110,6	632,8	1284,9	1161,7
	w % BIZ świata	1,50	3,13	4,08	–
Hongkong	Ogółem (mld USD)	435,4	1067,5	1986,4	456,2
	w % BIZ świata	5,90	5,26	6,30	–

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie *World Investment Report* [2018, Annex: tab. 2: 187–189].

Jak wynika z tabeli 5, w 2017 roku światowy zasób BIZ był ponadczterokrotnie wyższy niż w roku 2000. Spośród badanych krajów Azji najwyższą dynamiką wzrostu skumulowanych BIZ legitymują się Indie, niemal pięćpółkrotnie wyższą niż dynamika światowych zasobów, ponadtrzykrotnie wyższą niż Chiny i dwukrotnie przewyższającą Singapur. W wyniku tego znacząco, bo pięćpółkrotnie zwiększył się udział zlokalizowanych w Indiach BIZ w ich światowym zasobie.

Geograficzna i branżowa struktura bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Indiach

Podstawowe informacje statystyczne do analizy struktury geograficznej oraz branżowej napływających do Indii BIZ zestawiono w tabelach 6 i 7.

Z tabeli 6 wynika, że ponad 50% BIZ, które napłynęły do Indii po 2000 roku, pochodzi z dwóch krajów, tj. Mauritiusa oraz Singapuru. Dane te wymagają komentarza, gdyż – szczególnie w przypadku Mauritiusa (34% skumulowanego napływu BIZ) – bynajmniej nie oznaczają w wielu przypadkach faktycznej „przynależności państwowej” ulokowanych w Indiach bezpośrednich inwestycji, a tylko formalną. Dużą część inwestorów występujących pod „banderą Mauritiusa” stanowią w istocie przedsiębiorstwa z innych regionów świata (gł. amerykańskie i zachodnioeuropejskie), tylko zarejestrowane na Mauritiusie (podobnie jest z Singapurem oraz Cyprzem)¹². Dzieje się tak dlatego, że państwa te mają preferencyjne umowy z Indiami w odniesieniu do inwestycji, m.in. w sprawie unikania podwójnego opodatkowania, swobodnego transferu dywidend, gwarancji bezpieczeństwa, poufności działalności gospodarczej itp. Dokładna identyfikacja kraju faktycznego inwestora jest bardzo utrudniona i wymaga pogłębionych studiów.

Kolejnymi, po przedsiębiorstwach z Mauritiusa oraz Singapuru, bezpośrednimi inwestorami w Indiach, ale z udziałami po 6–7%, są przedsiębiorstwa japońskie, brytyjskie, holenderskie oraz amerykańskie. Znacznie mniejszy jest udział przedsiębiorstw niemieckich – ok. 3% oraz francuskich (1,7%) i szwajcarskich (1,1%). Udziały firm z pozostałych krajów nie przekraczają 1%. Dziwić może bardzo niska w tabeli 6 pozycja Korei Południowej, a szczególnie Chin. Wydaje się, że kraje te jakby pomijają Indie, a przecież posiadają zna-

¹² Umowę o unikaniu podwójnego opodatkowania z Mauritiusem podpisały Indie już w 1983 roku. Na jej podstawie inwestorzy z Mauritiusa byli zwalniani w Indiach z podatków od zysków kapitałowych. Na Mauritiusie wszyscy inwestorzy zagraniczni nie płacili podatków od zysków kapitałowych oraz mieli obniżone inne podatki od działalności gospodarczej. To prawo wykorzystywali również niektórzy inwestorzy indyjscy, którzy zakładając firmy na Mauritiusie, a następnie inwestując w macierzystym kraju, zmniejszali swoje obciążenia podatkowe. W 2016 roku umowę tę zmodyfikowano, dzięki czemu podobne praktyki zostały istotnie ograniczone. Na specjalne stosunki gospodarcze Indii z Mauritiusem ważny wpływ – oprócz czynników czysto biznesowych – mają dobre relacje polityczne wynikające głównie z tego, że ok. 70% mieszkańców Mauritiusa stanowią imigranci z Indii lub ich potomkowie [Domżański, 2017: 257–258].

czący potencjał kapitałowy, czego dowodem są ich duże inwestycje w innych regionach świata¹³. Jeśli idzie o ChRL, to główną przyczyną tego stanu wydaje się być niekorzystny klimat polityczny pomiędzy tymi państwami i to niemal od początku ich powstania w latach 40. XX wieku¹⁴.

Tabela 6. Struktura geograficzna i branżowa bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Indiach – wielkości skumulowane dla lat 2000–2017^a, w % ogółu BIZ

Kraje pochodzenia BIZ		Branże przyjmujące BIZ	
Kraje	% ogółu BIZ	Branże	% ogółu BIZ
Mauritius	33,97	Usługi ^b	17,42
Singapur	17,34	Telekomunikacja	8,18
Japonia	7,32	Przemysł komputerowy (software & hardware)	8,11
Wielka Brytania	6,88	Budownictwo i projektowanie	6,71
Holandia	6,27	Przemysł samochodowy	5,00
USA	6,00	Handel	4,48
Niemcy	2,91	Przemysł farmaceutyczny	4,36
Cypr	2,58	Przemysł chemiczny (bez nawozowego)	3,92
Francja	1,69	Wytwarzanie energii elektrycznej	3,52
ZEA	1,45	Budownictwo infrastrukturalne	3,36
Szwajcaria	1,13	Turystyka i hotelarstwo	2,96
Hongkong	0,83	Przemysł metalurgiczny	2,87
Hiszpania	0,70	Przemysł spożywczy	2,27
Kajmany	0,70	Informacja i media	1,92
Włochy	0,70	Produkcja sprzętu elektrycznego	1,90
Korea Południowa	0,70	Przemysł naftowy i gazownictwo	1,87
Luksemburg	0,66	Energia niekonwencjonalna	1,70
Chiny	0,48	Przemysł cementowo-gipsowy	1,43
Szwecja	0,39	Centra medyczno-diagnostyczne	1,36

¹³ Inaczej jest natomiast w odniesieniu do wymiany handlowej pomiędzy Indiami a Chinami. Około 13–17% importowanych przez Indie towarów pochodzi z Chin (pierwsze miejsce na liście dostawców). Natomiast ok. 10% indyjskiego eksportu towarowego lokowane jest w Chinach (trzeci odbiorca po USA i ZEA). Niewielkie są natomiast udziały Korei Płd. w wymianie towarowej z Indiami – w eksporcie 1–2%, w imporcie 2–4% [*India Exports (Imports)*, 2016].

¹⁴ Powodem tego jest w głównej mierze nieufność między władzami tych krajów wynikająca z różnic ustrojowych obu państw (tj. socjalizm i gospodarka państwowa w Chinach, a w Indiach – demokracja oraz gospodarka rynkowa). Ponadto nieuregulowane są pomiędzy tymi państwami spory graniczne, ciągnące się od wojny indyjsko-chińskiej w 1962 roku o przygraniczne regiony w Himalajach. Ważną przyczyną „chłodnych” relacji jest też negatywne stanowisko Indii w odniesieniu do wcielenia w latach 50. ub. wieku przez Chiny Tybetu, czego wyrazem stało się m.in. udzielenie w Indiach azylu Dalajlamie i dziesiątkom tysięcy Tybetańczyków. Zresztą – jak wskazuje historia – pomiędzy Chinami a Indiami nigdy nie było bliskich relacji gospodarczych ani kulturowo-politycznych. Obie te cywilizacje odgródzone Himalajami bardzo różniły się od siebie i w zasadzie nie przenikały. Ta odrębność jest widoczna do tej pory.

cd. tabeli 6.

Kraje pochodzenia BIZ		Branże przyjmujące BIZ	
Kraje	% ogółu BIZ	Branże	% ogółu BIZ
Rosja	0,34	Usługi konsultacyjne	1,14
Belgia	0,32	Pozostałe branże	15,52
Pozostałe kraje	6,64		

^a Okres kwiecień 2000-grudzień 2017

^b Usługi finansowe, usługi biznesowe niefinansowe, bankowość, ubezpieczenia, outsourcing, R&D, analizy techniczne i testowanie.

Źródło: *Quarterly Fact Sheet. Fact Sheet on Foreign Direct Investment (FDI) from April 2000 to December 2017* [Annex-A: 5, 10]; część obliczeń własnych.

Dominujący udział w indyjskich BIZ inwestorów z wysoko rozwiniętych krajów świata ocenić należy bardzo pozytywnie. Sugeruje on, że są to inwestycje o wysokich walorach technicznych i technologicznych, a więc modernizujących indyjską gospodarkę. Hipotezę tę potwierdza analiza ich struktury branżowej, której podstawą są wskaźniki w tabeli 6.

W okresie 2000–2017 najwięcej kapitału zagranicznego napłynęło do sektora usług – 17,5% ogółu indyjskich BIZ. Są to przede wszystkim – zorganizowane na zasadzie offshoringu – inwestycje w usługach biznesowych (np. zarządzaniu, doradztwie organizacyjnym, rachunkowości czy marketingu), następną grupę stanowią usługi finansowe (m.in. bankowość, ubezpieczenia, doradztwo finansowe, obrót nieruchomościami). Kolejne branżowe lokalizacje zagranicznych inwestycji w Indiach to usługi telekomunikacyjne i informatyczne, projektowanie, a także testowanie leków, analiza wyników badań medycznych, biotechnologia, turystyka medyczna, edukacja przez Internet itp. Nietrudno skonstatować, że są to usługi, których świadczenie wymaga zatrudnienia wysoko kwalifikowanych kadr, i to z bardzo dobrą znajomością języków obcych, przede wszystkim angielskiego¹⁵. Szczególnie wysokie przyrosty bezpośrednich inwestycji zagranicznych w sektorze usługowym nastąpiły po 2014 roku, czyli w ramach realizacji tzw. drugiej fali reform gospodarczych [*FDI Equity Inflows in Top 5 Sectors from 2000–2001 to 2016–2017, 2018*].

Pozostałe inwestycje zagraniczne lokowane są w sektorze drugim, czyli w przemyśle i budownictwie. I tu też dominują branże *high-tech*, jak produkcja komputerów i innych urządzeń elektronicznych, budownictwo i projektowanie, przemysł samochodowy, a także gałęzie oparte na dużym udziale R&D, jak farmaceutyczna, chemiczna, metalurgiczna czy energetyczna. Podsumowu-

¹⁵ Warto zaznaczyć, że w ostatnich latach Indie stały się najbardziej anglojęzycznym krajem świata. Najwięcej ludzi mówiących po angielsku (ok. 400 milionów) i posługujących się tym językiem na co dzień (gł. w administracji państwowej, sądownictwie, biznesie, nauce i szkolnictwie wyższym) mieszka w Indiach. Oficjalnie język ten – wg indyjskiej konstytucji – uchodzi za tzw. pomocniczy (łącznikowy). Głównym językiem jest hindi, a ponadto istnieje jeszcze 21 języków uznawanych za urzędowe w różnych regionach kraju. Z reguły mieszkańcy różnych etnicznie regionów Indii komunikują się między sobą nie językami rodzimymi, lecz właśnie językiem angielskim.

jąc, takie skala oraz struktura wytwarzanych przez zagraniczne firmy dóbr i usług dobrze rokują nie tylko dla dalszego napływu BIZ na obszar Indii, ale także ekspansji indyjskich przedsiębiorstw na rynki zagraniczne, co zresztą dzieje się od kilkunastu lat.

Po 2006 roku obserwuje się wysoki wzrost wywozu bezpośrednich inwestycji zagranicznych z Indii, co jest nowym zjawiskiem. Do tej pory skala eksportu indyjskiego kapitału była znikoma [Chrzęściewska, 2012]. W efekcie tego coraz częściej w wielu krajach, z reguły wysoko rozwiniętych, i to w nowoczesnych sektorach ich gospodarek, pojawiają się indyjskie przedsiębiorstwa. W 2017 roku skumulowana wartość indyjskich BIZ w innych krajach wyniosła 155 mld USD, co stanowiło 0,5% ich światowego zasobu, a złożyły się na to przede wszystkim inwestycje po 2005 roku [World Investment Report 2018: 188–189]. Ich głównymi odbiorcami były (dane dla lat 2011–2016): Holandia (22,4% ogółu indyjskich BIZ), Mauritius (20,3%), Singapur (19,2%), USA (9,1%), Szwajcaria (6,3%), Zjednoczone Emiraty Arabskie (5,6%) oraz Wielka Brytania (4,5%). Jeżeli idzie o strukturę branżową eksportu indyjskich BIZ, to wyglądała ona następująco: przemysł i budownictwo – 35%, transport, magazynowanie i łączność – 20%, finanse, ubezpieczenia i usługi biznesowe – 17%, handel, hotele i gastronomia – 12%, rolnictwo, kopalnictwo i gospodarka komunalna – 16% [Khatik, Patil, 2017].

W badaniach napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Indii nie sposób pominąć kwestii ich rozmieszczenia na obszarze kraju. Dane do tej analizy zawiera tabela 7.

Tabela 7. Struktura regionalna bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Indiach – wielkości skumulowane dla lat 2000–2017^a

Regiony – stany i terytoria związkowe ^b	Udział w zasobach BIZ w %
1. Maharashtra, Dadra & Nagar Haveli, Daman & Diu	31,00
2. Delhi Narodowe Terytorium Stołeczne, część Uttar Pradesh (UP) i Haryana	20,00
3. Karnataka	8,00
4. Tamil Nadu, Pondichery	7,00
5. Gujarat	5,00
6. Andhra Pradesh	4,00
7. West Bengal, Sikkim, Andaman & Nicobar Islands	1,00
8. Kerala, Lakshadweep	1,00
9. Rajasthan	0,40
10. Chandigarh, Punjab, Himachal Pradesh	0,40
11. Madhya Pradesh, Chattisgarh	0,40
12. Goa	0,30
13. Uttar Pradesh ^c , Uttarakhand	0,20
14. Orissa	0,10
14. Assam, Arunachal Pradesh, Manipur, Meghalaya, Mizoram, Nagaland, Tripura	0,03

cd. tabeli 7.

Regiony – stany i terytoria związkowe ^b	Udział w zasobach BIZ w %
16. Bihar, Jharkhand	0,03
17. Regiony nieujęte w sprawozdawczości RBI	22,00
Razem	100,00

^a Okres kwiecień 2000-grudzień 2017, ^b Informacje podane przez Regionalne Biura Banku Rezerw Indii (RBI), ^c Część stanu UP nieuwzględniona w p. 2.

Źródło: *Quarterly Fact Sheet. Fact Sheet on Foreign Direct Investment (FDI) from April 2000 to December* [2017: 3].

Jak wynika z tabeli 7, przestrzenny rozkład bezpośrednich inwestycji w Indiach jest bardzo nierównomierny. W 2017 roku ponad 70% zasobu BIZ znajdowało się w północno-zachodnich, zachodnich i południowych stanach Indii, a więc w regionach gospodarczo rozwiniętych, w pobliżu centrów przemysłowych oraz ośrodków naukowych i uniwersyteckich jak Bangalore (zwane indyjską Doliną Krzemową), Ahmadabad, Delhi, Chennai (Madras), Mumbai (Bombaj) czy Pune. W pobliżu tych miast zlokalizowanych w stanach Maharashtra, Delhi NCT, Gujarat, Karnataka czy Tamil Nadu funkcjonuje też większość specjalnych stref ekonomicznych, co – jak wcześniej wykazano – istotnie sprzyja napływowi zagranicznego kapitału.

gorzej, a często bardzo źle, przedstawiają się bezpośrednie inwestycje zagraniczne w stanach północnych, północno-wschodnich oraz – szczególnie – w środkowej części Indii. Jest to efektem skumulowania się na tych obszarach wielu niekorzystnych czynników lokalizacyjnych, przede wszystkim takich, jak niedobór kwalifikowanych kadr, nierozwinięty przemysł oraz infrastruktura techniczna (gł. transport i łączność), mała aktywność rządów stanowych, trudne warunki geograficzne (wysokie góry, pustynie, częste klęski żywiołowe), jak również ostre konflikty etniczne i religijne [Mukherjee, 2011].

Konkludując, dotychczasowa lokalizacja BIZ jest niezbyt korzystna dla polityki regionalnej Indii. Inwestycje te winny przyczyniać się m.in. do zmniejszania przestrzennych dysproporcji w poziomie rozwoju gospodarczego, tymczasem tak nie jest. Analizy rozwoju przestrzennego Indii wskazują na systematycznie pogłębiający się podział kraju na trzy części, tj. Indie A (stany północno-zachodnie, zachodnie i południowe), Indie B (stany wschodnie i północno-wschodnie) oraz Indie C (stany środkowe i północne) [Bywalec, 2015: 228–239]. Takie procesy są bardzo niekorzystne dla tego dużego i wyjątkowo zróżnicowanego kraju oraz jego mieszkańców.

Podsumowanie i uwagi końcowe

W rozwoju gospodarczym Indii można wyróżnić dwie fazy: lata 1947–1990 – okres tzw. socjalizmu indyjskiego oraz lata 1991–2018 – okres odchodzenia od socjalizmu i głębokich reform gospodarki wyrażających się w jej liberalizacji, deregulacji i otwarciu na świat. Efektem realizacji tych reform jest

wysokie tempo wzrostu gospodarczego w całym okresie indyjskiej transformacji ustrojowej (ponad 25 lat). Na skutek tego w drugiej dekadzie XXI wieku gospodarka indyjska pod względem wielkości PKB (wg PPP) stała się trzecią na świecie (po Chinach i USA).

Jednym z ważnych elementów reform po 1991 roku było dopuszczenie na obszar Indii bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Realizowana po 1991 roku tzw. nowa polityka ekonomiczna uczyniła z Indii bardzo atrakcyjny obszar inwestowania dla zagranicznych przedsiębiorstw. Szczególne nasilenie tego procesu nastąpiło po roku 2004. Indie stały się w Azji trzecim „importerem” BIZ – po Chinach (wraz z Hongkongiem) oraz Singapurze. Spośród największych gospodarek Azji Południowej i Wschodniej najwyższą dynamikę napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych wykazują właśnie Indie.

Większość BIZ lokalizowanych w Indiach pochodzi z krajów wysoko rozwiniętych i są to na ogół inwestycje o wysokim poziomie technicznym oraz technologicznym. W ich strukturze dominują inwestycje w nowoczesnych działach usług – biznesowych, telekomunikacyjnych, naukowych (R&D), medycznych oraz biotechnologicznych, a jeżeli idzie o przemysł, są to przede wszystkim inwestycje w branży komputerowej, samochodowej, chemicznej oraz farmaceutycznej.

Obszarami szczególnego nasilenia napływu BIZ są zachodnie oraz południowe regiony kraju, które cechuje wysoki stopień urbanizacji i uprzemysłowienia, dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa i telekomunikacyjna, a także bliskość dużych centrów naukowych i edukacyjnych. Swoistą pustynią inwestycyjną są natomiast regiony północne, wschodnie, a zwłaszcza środkowa część subkontynentu. Dlatego też w ostatnich latach duże wysiłki rządu federalnego oraz władz stanowych kierowane są na przyciągnięcie obcego kapitału do środkowych i północno-wschodnich obszarów kraju, bardzo zaniedbanych, a które zamieszkuje ponad 30% Indusów. Nakładanie się w dłuższym okresie znacznych i w dodatku rosnących międzyregionalnych różnic gospodarczych na tradycyjne podziały indyjskiego społeczeństwa (kulturowe, etniczne, religijne) będzie sprzyjać pogłębianiu się konfliktów społecznych, co może prowadzić nawet do działań separatystycznych i zagrażać integralności państwa. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne mogłyby przyczynić się do powstrzymania narastających dysproporcji przestrzennych w indyjskiej gospodarce i zapoczątkowania procesów ich niwelowania.

Bibliografia

- Acharya S., Ahluwalia I.J., Krishna K.L., Patnaik I. [2006], *Economic Growth in India, 1950–2000*, w: K.S. Parikh (red.), *Explaining Growth in South Asia*, Oxford University Press, Delhi.
- Bedi P., Kharbanda E. [2014], Analysis of Inflows of Foreign Direct Investment in India – Problems and Challenges, *Global Journal of Finance and Management*, vol. 6, no. 7.

- Burange L.G., Yamini S. [2011], *A Review of India's Industrial Policy and Performance*, University of Mumbai – Department of Economics, Working Paper UDE/34/1.
- Bywalec G. [2010], Dynamika i determinanty rozwoju gospodarczego Indii, *Ekonomista*, nr 3.
- Bywalec G. [2015], *Reformy ekonomiczne i polityczne a rozwój gospodarczy Indii (1991–2012)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Bywalec G. [2018], *Paradiplomacy in India As Exemplified by the State of Gujarat*, w: M. Pietrasiak, G. Bywalec, T. Kamiński, D. Mierzejewski, M. Słowikowski, *Paradiplomacy in Asia. Case studies of China, India and Russia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Chrzęściewska A. [2012], Bezpośrednie inwestycje zagraniczne Indii, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 267, t. I.
- Datt G., Mahajan A. [2014], *Datt & Sundharan Indian Economy*, S. Chand & Company Pvt. Ltd, New Delhi.
- Domżański S. [2017], *Indie w gospodarce światowej. Słoń, który pragnął latać*, Wydawnictwo Asian Century Biblioteka Jedwabnego Szlaku, Warszawa.
- Dymitrow K. [2012], Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na rozwój gospodarczy Indii, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 267.
- FDI Equity Inflows in Top 5 Sectors from 2000–01 to 2016–17*, [2018, January 31], <https://community.data.gov.in/fdi-equity-inflows-in-top-5-sectors-from-2000-01-to-2016-17> (19.03.2019).
- Gedam R. [1999], *Statistical Profile of India*, Deep & Deep Publication PVT Ltd, New Delhi.
- Guha R. [2014], Jawaharlal Nehru: A Romantic in Politics, w: *Makers of Modern Asia*, R. Guha (red.), The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge (M), London.
- India Exports (Imports) By Country and Region* [2016], WITS, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IND/Year/2016/TradeFlow/Export> (6.12.2018).
- Khatik S.K., Patil M. [2017], A Study on FDI Outflow from India, *Global Journal of Commerce & Management Perspective*, March–April, vol. 6, no. 2.
- Kumar N. [2018], Foreign Direct and Portfolio Investments Flows and Development. A Perspective on Indian Experience, w: *Indian Economy Since Independence*, U. Kapila (red.), 28th ed. 2017–2018, Academic Foundation, New Delhi.
- Majumdar S.K. [2012], *India's Late, Late Industrial Revolution. Democratizing Entrepreneurship*, Cambridge University Press, Cambridge-New York.
- Michałowski T. [2013], Międzynarodowe przepływy kapitałowe we współczesnej gospodarce światowej, w: E. Oziewicz, T. Michałowski, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa.
- Mohanasundaram T., Karthikeyan P. [2015], Foreign direct investment and economic growth: Empirical evidence from India, *Afro-Asian Journal of Finance and Accounting*, vol. 5, no. 4.
- Mukherjee A. [2011], Regional Inequality in Foreign Direct Investment Flows to India: The Problem and the Prospects, *Reserve Bank of India Occasional Papers*, vol. 32, no. 2.
- Nithyashree Mu., Madhavan M. [2019], The Trend and Role of Foreign Direct Investment In Indian Economy, *Review of Research*, vol. 9, no. 4.
- Oziewicz E. [1998], *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w rozwoju gospodarczym krajów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Paz O. [1997], *Podpatrywanie Indii*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.

- Quarterly Fact Sheet. Fact Sheet on Foreign Direct Investment (FDI) from April 2000 to December, 2017*, https://dipp.gov.in/sites/default/files/FDI_FactSheet_21February2018.pdf (9.03.2019).
- Statistical Year Book India 2013, Statistical Year Bok India 2018*. <http://www.mospi.gov.in/statistical-year-book-india/2018> (16.03.2019).
- The World Bank, International Comparison Program Database. GDP, PPP (Constant 2011 international \$)*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PPKD> (20.03.2019).
- The World Bank, Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$), Foreign direct investment, net outflows (BoP, current US\$)*, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=IN> (4.03.2019).
- The World Economy, vol. 2 – Historical Statistics* [2006], Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Wolpert S. [2010], *Nowa historia Indii*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- World Investment Report 2018*, United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD, United Nations, New York and Geneva. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf (11.03. 2019).
- Yang J. [2018], *Research on Dynamic Relationship between Indian FDI and Economic Growth Based on SVAR Model*, Atlantis Press, <https://www.atlantis-press.com/proceedings/ieesasm-18/55912030> (23.03.2019).

Foreign Direct Investment in the Indian Economy

Abstract: Two periods can be distinguished in the history of India since it won independence: 1947–1990 and 1991–2018.

Until 1990 the Indian economy was highly centralised and autarkic. This kind of policy did not produce positive results. The growth rate in that period ranged from 3 to 4 percent and was one of the lowest in Asia.

In 1991, sweeping reforms were carried out based on liberalising and deregulating the economy. Since then economic growth has accelerated significantly. In 1991–2017 only China outperformed India in terms of GDP growth.

Foreign direct investment (FDI) is one of the most vital factors conducive to the rapid development and modernisation of India's economy. India has moved up to third position among countries with the largest influx of FDI in Asia, behind only China and Singapore. Every year 4 to 8 percent of India's overall capital expenditure comes from foreign investors. In 2017, India accounted for 1.2 percent of the global accumulated FDI stock. Foreign direct investment in India is allocated to cutting-edge services and industry sectors. Enterprises from highly developed countries lead the way among investors in India.

Keywords: India, foreign direct investment, economic policy, economic development, economic and political reforms

JEL classification codes: N15, O11, O53, P52

Article submitted February 25, 2019, accepted for publication April 17, 2019.

